

EL VALLÈS: SUBURBI, CORREDOR, PERIFÈRIA

RICARD PIÉ

Arquitecte. Professor titular i Cap de Secció del Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura del Vallès

SUMARI

1. Introducció

2. Nova lectura del territori català

3. El Vallès

4. Els corredors

5. Perill de suburbialització

EL VALLÈS: SUBURBI, CORREDOR, PERIFÈRIA

1. Introducció

L'any 1937, en Lluís Solé i Sabarís publica per primer cop el mapa d'unitats de relleu del Principat, on es dibuixa la imatge global del país. La descripció dels grans conjunts geomorfològics del territori català que fa aquest mapa presenta una lectura de l'espai absolutament nova, que obre nous camins en la interpretació del territori i que tindrà efectes importants sobre l'endegament del Principat.

Amb aquest mapa, Catalunya deixa de ser un paper arrugat, més o menys allisat, tal com ens la descriuen els vells mapes, per descobrir-se com un treball de papiroflèxia, de geometries molt precises i cuidades. La seqüència de plecs orogràfics: la costa, lleugerament ondulada, i la doble serralada, la Litoral i la Pre-litoral, separades per una depressió lineal, pentinen el territori català dibuixant una imatge de solcs i carenes, totalment nova.

Efectivament, la cartografia de Catalunya, des dels primers aixecaments científics del segle XVIII i la *Nueva descripción geográfica del principado de Cataluña*, d'en Josep Aparici, de 1720, fins als d'en Francisco de Coello de Portugal y Quesada, de mitjans del XIX, no troba arguments per sintetitzar la geografia catalana. Mentre que les escoles cartogràfiques europees utilitzen els rius per explicar l'estructura del seu territori, a Catalunya, la manca d'un sistema fluvial important ho fa impossible.

El canvi en la interpretació del territori, introduït pel mapa d'unitats de relleu, no ve ni de la geografia humana i ni de la física, ni dels pioners del planejament territorial, sinó dels mapes temàtics i dels estudis geològics, que, aquesta nova geografia, deixeble de la francesa, dibuixa no com una lectura passiva, com una descripció d'un estat de fet, sinó com la interpretació dels signes i rastres dels relleus, dels episodis de construcció d'un espai, que permet entendre la forma actual.

2. Nova lectura del territori català

Els treballs de mossèn Almera i Comas, amb un

conjunt de mapes parcials, o la carta geològica de Norbert Font i Sagué, que publica a la *Geografia General de Catalunya* –que dirigia en Francesc Carreras Candi– el 1910, van servir per donar forma a aquesta nova lectura del territori català. En aquests mapes, les línies del relleu i l'estructura geològica passen per sobre les traces dels rius, fent confluïr totes les direccions cap a l'Empordà, dibuixant el Principat com un vano mig obert, que pivota sobre aquesta plana.

A partir del mapa d'en Soler i Sabarís, Catalunya va esdevenir un país de corredors que vénen d'Europa i van cap a la Península. Amb aquesta interpretació del relleu, tal com després ens explica en Pierre Vilar a *Catalunya dins l'Espanya moderna*, el país es veu com una terra de pas i com un passadís de cultures que van de nord a sud, com un riu sòlid per on transiten els fluxos culturals i econòmics de la modernitat. Aquest mapa dibuixa un gran corredor en el qual s'encadenen uns espais i unes ciutats des de Perpinyà per Figueres, Girona i Granollers, fins al Vendrell, i d'aquest fins a Tarragona.

Barcelona i certs eixos fluvials com el Ter o el Llobregat, que van ser la base de la industrialització del país, queden fora. Talment podem dir que la nova lectura geomorfològica sembla que acusa la història d'haver-se equivocat i d'haver situat la capital de Catalunya fora del seu eix vertebrador.

El Vallès, la part central del corredor Pre-litoral, situat a l'esquena de Barcelona, apareix des d'aleshores com el gran espai de futur per a la Catalunya ciutat. Els problemes que pot haver acumulat Barcelona per culpa del seu emplaçament sembla que tenen una nova oportunitat, gràcies a l'existència d'aquest espai estratègic, el Vallès, que encara no ha estat saturat.

De totes maneres, els descobriments i les sorpreses que han proporcionat els esquemes de relleu no s'acaben aquí. Si bé a escala general, la moderna geografia ha dibuixat el Principat com un país de corredors, a escala de detalls les formes i particularitats es multipliquen.

Tornant enrera, s'ha d'admetre que Catalunya continua essent una terra arrugada, encara que tingui un ordre general. A gran escala, el corredor Pre-litoral no és un canal continu i ampli, sinó una seqüència de recintes, amb vessants d'aigües diferents i amb zones més muntanyoses que altres. En l'últim moviment tectònic, quan el mar es va retirar de la depressió Pre-litoral cap al Camp de Tarragona i es dessecà l'interior del país, el solc que quedà no fou uniforme. El temps i les aigües van modelar l'espai, i l'home ha acumulat sobre aquesta terra una història molt densa.

3. El Vallès

El Vallès, aquesta terra de promissió urbana que ha de salvar Barcelona dels seus problemes de creixement i d'articulació, no és una gran canaleta, sinó un espai pentinat per rieres en direcció nord-oest/sud-est perpendiculars a l'eix del corredor, més pròxim a un sistema ondulat i segmentat per l'aigua que a un gran canal amb un únic pendent.

Solament a partir d'aquests detalls es pot entendre perquè una part del Vallès, suposadament tan ben situada, ha tardat tant a descobrir-se, i també perquè alguns punts estratègics han estat tan poc cuidats. La despreocupació pel punt d'encontre entre les comarques del Vallès i el Baix Llobregat, especialment del congost de la riera de Rubí, i en general per tota la transició entre aquesta part del corredor i el recinte següent, l'Alt Penedès, deixen clar les dificultats per entendre el lloc en cada un dels seus plecs i el conjunt com un llarg passadís de pas.

Des d'un altre punt de vista, la descoberta del Vallès en el planejament territorial és relativament recent. El primer que en parla és en Nicolau Maria Rubió i Tudurí en el projecte de la *Barcelona futura*, presentat l'any 1929 amb motiu de l'Exposició Universal. En aquest document, el Vallès és un espai per estendre el creixement de la metròpoli barcelonina. Encara no n'hi ha una visió dels corre-

dors, i al igual que passa en el Pla Comarcal de Barcelona de 1953, el plantejament encara és coperniquià.

4. Els corredors

De fet, les lectures territorials d'en Solé i Sabarís no fan efecte en el planejament territorial fins que no es projecta a una escala més àmplia. A partir del maig de 1964, després de la constitució de la Comissió Tècnica para la revisió del Plan Comarcal de 1953, que amplia l'àmbit d'estudi de Barcelona i la seva corona i a gairebé tot l'espai que abarca el vuit català, es comença a parlar dels corredors.

Tots els esquemes que elabora aquella comissió tenen tres idees matrius: descongestionar Barcelona; reconèixer la nova dimensió del problema metropolità, i fer passar per Catalunya l'autopista europea, que va de Helsinki a Gibraltar.

En aquests esquemes apareix la idea de corredor i el Vallès s'afirma com l'estructura alternativa a la ciutat de Barcelona. Un dels esquemes, el que va més lluny en aquests arguments, situa a l'Alt Penedès i a la frontera entre el Vallès Oriental i Occidental, dos noves barcelones, dos noves ciutats de grandària semblant a la capital, i en altres tres punts aprofita l'existència de les ciutats de Sabadell-Terrassa, Mataró i Vilanova i la Geltrú per crear tres pols nous. La redefinició de l'espai català i el corredor sembla que solament és possible si s'assessina Barcelona.

Altres esquemes no van tan lluny. Un d'ells assaja la idea de refundar el territori a la manera dels campaments romans. Una altre s'interessa pel disseny d'una retícula general i el desdoblament de diferents eixos: tres vies litorals, situades a diferents distàncies de la costa; tres d'interiors, dos d'elles autopistes, i una sèrie d'enllaços entre ambdós sistemes de comunicacions. La idea bàsica és crear un canemàs per donar suport a tot el territori i col·locar la ciutat de Barcelona dins d'una de les caselles de l'entramat.

Altres propostes són més teòriques i volen sintonitzar amb les idees sobre la ciutat-regió. Algunes d'elles indiquen que les autopistes han de ser els carrers d'aquesta ciutat-regió, i no els carrers-corredors d'unitats residencials. D'altres consideren que el model encara ha de ser coperniquià.

El projecte de ciutat lineal, que implica el corredor Pre-litoral, s'imposà definitivament en els esquemes posteriors. Les grans infraestructures modernes ja no arriben solament a Barcelona, sinó que fan el *bypass* pel Vallès. L'espai entre Sant Cugat i Cerdanyola ja no es presenta solament com una oportunitat per al suburbi barceloní, sinó com una peça alternativa, capaç d'articular un projecte de major volada.

Aquesta és, o millor dit era, una de les grans oportunitats que tenia el país per afrontar un projecte a gran escala. Malauradament, però, la idea de corredor no ha estat suficient per formular un projecte-força. Talment sembla que les grans traces de la geografia no han acabat d'imposar-se ni han estat suficients per fer coherents totes les peces d'aquest *puzzle*.

La geografia del lloc, que no solament es troba a les gran formes del paisatge, sinó també en els seus detalls, ha fet confós el diàleg entre els diferents elements que se superposen sobre aquest territori.

Perquè si és cert que el Vallès és una peça del corredor Pre-litoral, també és cert que a escala detallada és un espai amb quatre vessaments diferents i diverses cares. La part nord està modelada per les rieres que recullen les aigües de la serralada Pre-litoral. El sòl, en aquest lloc, pren la forma d'un material tou, tallat periòdicament pels solcs profunds de l'aigua. Al mig, al peu dels contraforts de la serra de Collserola hi ha un punt d'inflexió, i una carena en el centre. Unes aigües van cap al

Llobregat per la riera de Rubí i les altres cap al Besòs pel riu Ripoll.

5. Perill de suburbialització

El paisatge del Vallès esdevé per tot això un espai treballat pel temps i l'aigua, que dona lloc a un territori quartejat, fet de fragments on hi ha molts racons ocults. El Vallès no és un territori verge, indiferent o isotròpic, que es rendeixi fàcilment a una idea territorial més o menys encertada. Aquesta és la comarca que està treballada en múltiples direccions, que, espontàniament, no entén de grans eixos, sinó de les petites coses: dels camins, de les parcel·les, de les construccions.

La manca de regles per a la colonització moderna, capaç d'integrar totes les escales, pot abocar aquest territori a una suburbialització que desaprofiti part de les seves potencialitats. La incapacitat per redissenyar l'espai a escala del nou discurs pot fer difícil que s'assoleixi la condició d'eix de Catalunya i potser també la perifèria qualificada de Barcelona.

En el debat actual, en el qual les graelles d'infraestructures semblen garantir la funció-forma de la ciutat, la manca d'una visió global, d'una infraestructura que reconeixi el caràcter plural d'unes traces, les dificultats per redibuixar el paisatge a partir dels sistemes generals i de les seves característiques particulars, pot fer fracassar un projecte de refundació d'aquest territori.

Per tot això, el diàleg entre la gran infraestructura i el camí, la gran implantació i la casa suburbana, l'ús intensiu i l'activitat agrícola, necessiten d'unes referències capaces de crear i mostrar un nou paisatge, en el qual l'ordre de cada peça resumeixi el caràcter general i particular d'aquesta comarca.